

مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری
سال هفتم، شماره‌ی ۲۵، تابستان ۱۳۹۷
صفحات ۲۴-۸

اثرات اقتصادی ورود گردشگران داخلی به قم (رویکرد داده ستانده دو منطقه‌ای)

فاطمه بزازان^۱

فهیمة آزادانا^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۹/۲۰

چکیده

توسعه گردشگری و اثر مثبت آن بر رشد تولید و اشتغال در سطوح ملی و منطقه‌ای همواره به لحاظ اقتصادی مورد توجه برنامه‌ریزان اقتصادی بوده است. شهر قم به دلیل برخورداری از جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی یکی از مهمترین مقصدهای گردشگری ایران محسوب می‌شود. براساس گزارش مرکز آمار ایران، این شهر از نظر تعداد سفر انجام شده، در میان بیست شهرستان مهم کشور در فصل بهار و تابستان ۱۳۹۰ با تعداد ۳۳۳۳۸۳۴ سفر، بعد از مشهد، دومین رتبه را دارا بوده است. در همین راستا، هدف اصلی این پژوهش سنجش میزان اثربخشی گردشگری داخلی به استان قم بر اقتصاد استان قم و اقتصاد ملی با استفاده از رویکرد داده ستانده دو منطقه‌ای است. پایه‌های آماری تحقیق عبارتند از: جدول داده ستانده ملی سال ۱۳۹۰، هزینه گردشگران داخلی استان قم و اشتغال بخشی استان قم. برای این منظور اولین مرحله تحقیق برآورد ضرایب داده ستانده دو منطقه‌ای (استان قم و سایر اقتصاد ملی) است که با استفاده از روش غیر آماری AFLQ محاسبه شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند با ورود گردشگران داخلی به استان قم در سال ۱۳۹۰، تولید استان به میزان ۵۶۲۵ میلیارد ریال (معادل ۵/۱۶ درصد ستانده استان قم) و اشتغال استان ۲۲۹۶۹ نفر (معادل ۸/۰۸ درصد کل اشتغال استان قم) افزایش یافته است. همچنین ورود گردشگران فوق در اقتصاد ملی به میزان ۷۵۳۲ میلیارد ریال تولید و ۲۶۱۶۳ نفر شغل ایجاد کرده است.

واژگان کلیدی: گردشگری، ضرایب داده ستانده دو منطقه‌ای، اشتغال، تولید

مقدمه

استان قم با مساحتی برابر ۰/۷ درصد مساحت کل کشور به دلیل قرار گرفتن در مرکز ایران، شاهراه ارتباطی استان های مختلف محسوب می شود و برای گذر به ۱۷ استان باید از آن عبور کرد. این استان از نظر فعالیت اقتصادی در بخش های سه گانه صنعت، کشاورزی و خدمات، ویژگی های خاصی دارد. کشاورزی در این استان به دلیل شرایط نامناسب زمین، آب و هوا رونق چندانی ندارد و توانسته است فقط برای شش درصد از کل شاغلین ایجاد اشتغال نماید در صورتی که بخش صنعت و خدمات مجموعاً ۹۴ درصد شاغلین را تحت پوشش خود قرار داده است و بیش از ۳۹ درصد شاغلین استان فقط در زمینه صنعت فعالیت می کنند. این استان به دلیل وجود اماکن زیارتی از پتانسیل بالایی در حفظ، جلب و جذب سرمایه برخوردار است و اگر شرایط به گونه ای شود که سفرهای زیارتی، منجر به سفرهای تفریحی- زیارتی و اقامت بیشتر مسافران در استان قم شود، این موضوع، فرصت های شغلی فراوانی را برای جوانان استان جهت کسب و کار و فعالیت های کارآفرینانه ایجاد می کند (اداره کل امور اقتصادی استان قم، ۱۳۹۲).

سهم محصول ناخالص داخلی استان قم از کل کشور در سال ۱۳۹۰ برابر با ۰/۹۵ درصد (۱/۱۷ درصد بدون نفت) گزارش شده است. از منظر ارزش افزوده هم در میان بخش های مختلف اقتصادی استان، بخش عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاها بیشترین سهم را در سال ۹۰ داشته اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳).

در حال حاضر با وجود شرایط کویری و با تلاش های زیاد، محصولاتی همچون خاویار و پسته در استان قم تولید می شود و اولین بنگاه تولیدی و صادر کننده خاویار در ایران، از این استان است. تولیدات محصولات دامی و همچنین وجود منطقه دامشهر و محصولات کشاورزی، نیز در توسعه صنایع کشاورزی و ایجاد ارزش افزوده و فرصت های شغلی در استان قم مؤثر بوده است (اداره کل امور اقتصادی استان قم، ۱۳۹۲).

صنعت و معدن استان قم سه شهرک صنعتی فعال با ۴۰۷۳۵ نفر شاغل را در خود جای داده است. علاوه بر این، قم دومین قطب انتشارات کشور و مرکز اصلی انتشار کتاب های علوم دینی است (معاونت آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان قم، ۱۳۹۲). در زمینه صادرات نیز این استان از سابقه تجارت با کشورهای امارات، عراق، فرانسه، چین و قطر برخوردار بوده است (اداره کل امور اقتصادی استان قم، ۱۳۹۲) از مهمترین کالاهای صنعتی صادراتی می توان به فرش ابریشم، انواع کفش های ماشینی، مواد اولیه پتروشیمی، پلاستیک و ... اشاره کرد.

از نقطه نظر گردشگری مطالعات توسعه اقتصادی- اجتماعی قم نشان می دهند که مهم ترین محور توسعه استان، زیارت و گردشگری است. صنعت گردشگری با توجه به کمبود آب، ضعف منابع طبیعی و محدودیت های بخش کشاورزی و صنعت می تواند نقش به سزایی در حیات اقتصادی- اجتماعی و حتی سیاسی شهر قم داشته باشد. بر اساس گزارش مرکز آمار ایران، استان قم در فصل

بهار و تابستان ۱۳۹۰ با تعداد ۳۳۳۳۸۳۴ سفر، بعد از مشهد، دومین رتبه ورود گردشگری را دارا بوده است که بیش از نیمی از این سفرها، از نوع سفرهای بدون اقامت شبانه است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳). زیرا نزدیکی شهر قم با برخی از شهرهای کشور به ویژه تهران، اصفهان، اراک، کاشان و ساوه به عنوان قطب‌های عمده صنعتی کشور و بهبود مستمر شرایط سفر و تردد (جاده‌ای و ریلی) به این شهرها باعث کوتاه شدن مدت متوسط اقامت در شهر قم شده است (احمدی شاپور آبادی و سبزابادی، ۱۳۹۰). از طرف دیگر، شهر قم به عنوان دومین مرکز زیارتی کشور، دارای توانمندی‌های گردشگری با کارکردهای مذهبی- زیارتی ارزشمندی در سطح ملی و بین‌المللی است (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰). از میان مهمترین جاذبه‌های زیارتی گردشگری استان قم پس از حرم حضرت معصومه (س) و مسجد مقدس جمکران می‌توان به مواردی از قبیل معماری حوزه علمیه قم، مسجد جامع قم، گنبد‌های سبز (امامزاده)، منزل آیت الله بروجردی، خانه‌های تاریخی زند و یزدان پناه و بازار اصلی قم که دارای قدمت ۴۰۰ ساله است، اشاره کرد (اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان قم، ۱۳۹۴). افزون بر اینها بیش از ۴۰۰ امامزاده و مکان زیارتی دیگر در قم وجود دارد (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۹۰). با توجه به توانمندی‌های گردشگری شهر قم، هدف این پژوهش سنجش میزان اثربخشی گردشگری داخلی استان قم بر روی تولید و اشتغال این استان و اقتصاد ملی با استفاده از رویکرد داده ستانده دو منطقه ای است.

به منظور دستیابی به اهداف فوق، محتوای مقاله در پنج بخش سازماندهی شده است: پس از مقدمه، به مبانی نظری و پیشینه پژوهش در بخش دوم اشاره می‌شود. بخش سوم شامل روش شناسی پژوهش و مراحل تهیه ضرایب داده ستانده دو منطقه ای است. بخش چهارم شامل پایه‌های آماری، برآورد مدل و تحلیل نتایج است. بخش پایانی به نتیجه گیری اختصاص دارد.

ادبیات موضوع

۱. پیشینه تحقیق و مبانی نظری

گردشگری دارای سه اثر مهم: اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی است که در سطوح مختلف: جهانی، ملی، و منطقه‌ای تحت عنوان گردشگری پایدار قابل مطالعه است. امروزه گردشگری داخلی فعالیتی است که نقش اقتصادی آن بر رشد تولید، اشتغال، رونق صنایع داخلی، افزایش درآمدهای مالیاتی از محل فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری، ایجاد تعادل منطقه‌ای، تعدیل ثروت، دگرگون ساختن فعالیت‌های اقتصادی و سوق دادن درآمد از مناطق شهری به روستاها و نهایتاً جلوگیری از برون کوچی روستاییان بر کسی پوشیده نیست (استاد حسین، ۱۳۷۹). از طرفی در تنوع و غنا بخشیدن به اقتصاد محلی حائز اهمیت است، برای تولیدات محلی اعم از صنایع دستی، محصولات غذایی جهت ارتزاق گردشگران بازارهای جدیدی ایجاد می‌کند، از طرف دیگر در بهبود کیفیت فرآوردهای کشاورزی و صنایع دستی نیز مؤثر است (پدریان، ۱۳۷۴). گردشگری داخلی

موجب انتقال پول و جمعیت به سوی مراکز شهری که پتانسیل گردشگری دارند می‌گردد و در تنوع و ارتقای کیفیت محصولات به اقتصاد شهری و استانی نیز حائز اهمیت است. همچنین در احیاء و بازسازی اماکن دیدنی و تخصیص بودجه لازم برای ابقای آنها این گونه مراکز به تدریج رونق و اهمیت بیشتر می‌یابند و درآمدهای بیشتری را جذب آنها می‌نماید.

رشد اشتغال و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید ناشی از توسعه گردشگری داخلی یکی دیگر از اثرات اقتصادی آن است. رشد اشتغال نه تنها به صورت اشتغال مستقیم در فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری مثل هتل، رستوران و مراکز دیدنی است بلکه به صورت غیر مستقیم با بخش‌هایی که با فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری ارتباط دارند، ایجاد می‌شود. در ادبیات گردشگری همه متفق القول هستند که گردشگری فعالیتی کاربر بوده و به نیروی کار غیر ماهر نیاز داشته و می‌تواند فرصت‌های شغلی خوبی را نماید (فراری و همکاران^۱ ۲۰۱۸). افزایش اشتغال موجب بالا رفتن درآمد مردم محلی از طریق افزایش حقوق و دستمزد از یک طرف و امکان حصول درآمدهای دیگر از طریق ارائه مشاغل در دیگر بخش‌ها نظیر ساختمان، تعمیرات، تامین مایحتاج، کرایه اتومبیل و... از طرف دیگر می‌گردد. منبع درآمد اضافی ناشی از توسعه گردشگری به نوبه خود موجب افزایش درآمد دولت‌های محلی از محل مالیات‌های دریافتی فروش نیز می‌گردد. در حالی که گردشگری خارجی ارز آور بوده و سبب توسعه و بسط تجارت خارجی و صادرات نامرئی و بهبود تراز پرداخت‌ها می‌شود. علاوه بر این، افزایش درآمد و زمان بیشتر برای تفریحات همراه با پیشرفت در سیستم حمل و نقل جریان رشد گردشگران را برای سفر بیشتر و دورتر سرعت می‌بخشد. اثرات چندگانه گردشگری است که محققان را به مطالعه اثرات اقتصادی گردشگری تشویق نموده است.

مطالعات زیادی با موضوع اثرات اقتصادی گسترش گردشگری داخلی صورت گرفته که از روش‌های مختلف: اقتصاد سنجی، داده ستانده، ماتریس حسابداری اجتماعی و تعادل عمومی قابل محاسبه استفاده کرده‌اند. در این بخش به مطالعاتی اشاره می‌شود که از رویکرد داده ستانده به ویژه داده ستانده منطقه‌ای در سطح بین‌المللی و داخلی استفاده شده باشد.

صباغ کرمانی و امیریان (۱۳۷۹)، و تاجعلی (۱۳۸۵) هر یک در مطالعه‌ای جداگانه، به بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در ایران با استفاده از تحلیل داده ستانده پرداخته‌اند. صباغ کرمانی و امیریان از جداول داده ستانده ملی سال ۱۳۷۵ و تاجعلی از جدول ۱۳۸۰ استفاده کرده‌اند. نتایج مطالعه آنها نشان داد که بخش حمل و نقل و بخش هتل و رستوران بیشترین درآمدزایی و اشتغال زایی ناشی از ورود گردشگران خارجی به ایران را داشته‌اند.

در مطالعه دیگری صمدی (۱۳۸۳) به سنجش میزان اشتغال‌زایی جذب گردشگران خارجی بر اساس الگوی داده ستانده منطقه‌ای استان فارس در سال ۱۳۷۵ پرداخت و نشان داد که حذف بخش گردشگری (تقاضای نهایی و واسطه‌ای) میزان اشتغال کل را ۳۹ درصد کاهش می‌دهد.

^۱ Ferrari et al

بزازان و جعفری (۱۳۹۳)، اثر ورود گردشگران داخلی را بر اقتصاد شهر نیشابور مورد سنجش قرار دادند. آنها به این منظور ضرایب داده ستانده شهر نیشابور را با استفاده از روش غیر آماری FLQ از جدول داده ستانده ملی سال ۱۳۸۵ استخراج و به کمک آن‌ها ضرایب مستقیم و فزاینده تولید و اشتغال شهر نیشابور را برآورد کردند. یافته‌های آنها نشان دادند که ورود گردشگران داخلی سال ۱۳۹۰، تولید شهر به میزان ۱۷۳۱ میلیارد ریال و اشتغال شهر به میزان ۴۷ نفر افزایش داده است. ممی پور و عبدی (۱۳۹۶)، نقش گردشگری در سرعت همگرایی رشد ۱۸ استان ایران در طول دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ را با استفاده از مدل پانل فضایی برآورد و به نقش گردشگری در سرعت همگرایی استان‌ها ی فوق پرداختند. نتایج حاصل از مدل پانل فضایی آنها نشان داد که رشد اقتصادی استان‌های منتخب دارای اثرات فضایی و مکانی بوده و رشد اقتصادی هر استان متأثر از استان‌های مجاور نیز است. همچنین گردشگری یکی از متغیرهای موثر بر رشد اقتصادی استان‌ها بوده و توسعه گردشگری می‌تواند سرعت همگرایی استان‌ها را افزایش دهد.

هرواد^۱ و فرچلینگ^۲ (۱۹۹۹) در پژوهشی اثرات ورود گردشگران را در ایالت واشنگتن در امریکا با استفاده از مدل داده ستانده منطقه‌ای مطالعه کردند و نشان دادند که فعالیت گردشگری رتبه بالایی در درآمدزایی و اشتغال زایی آن ایالت دارد.

البکامی^۳ (۲۰۰۴) در پژوهشی اثر تقاضای گردشگران خارجی را با استفاده از جدول داده ستانده ملی سال ۱۹۹۷ بر تولید، درآمد و اشتغال بخشی در کشور عربستان مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان دادند بیشترین اثر تولیدی بر بخش تجارت و حمل و نقل و بیشترین اثر درآمدی بر بخش خدمات، و بیشترین اثر اشتغال، بر بخش‌های خدمات و تجارت بوده است.

نورال^۴ و همکاران (۲۰۰۹) در مطالعه‌ای نقش گردشگری در اقتصاد مالزی را با استفاده از روش داده ستانده، با محاسبه ضرایب داده ستانده، درآمد، اشتغال، ارزش افزوده و واردات مورد بررسی قرار داده است. نتایج به دست آمده در این تحقیق نشان دادند که ماهیت صنعت گردشگری در آن کشور نسبتاً کاربر و کمک قابل توجهی به رشد اقتصادی مالزی نموده است.

همچنین ریبرو^۵ و داموتا^۶ (۲۰۱۲)، در پژوهشی آثار سرمایه‌گذاری در بخش‌های گردشگری در برنامه ملی توسعه گردشگری برزیل را با استفاده از داده ستانده منطقه‌ای بر منطقه سرژیپه^۷ مورد بررسی قرار دادند. اثر کل ۴۰۲/۹۶ میلیون دلار برآورد شده است. که ۴۸/۹ درصد آن در خود این ایالت مانده و ۹/۷ درصد آن به سایر ایالات شمال شرقی این منطقه و ۴۱/۴ درصد آن به سایر

¹ Horvath

² Frechtling

³ Albqami

⁴ Nurul

⁵ Ribeiro

⁶ Da Motta

⁷ Sergipe

قسمت‌های برزیل سرریز کرده است. همچنین برآورد ها نشان داد که این برنامه قادر است ۱۱۴۸ شغل جدید در ایالت سرژیپه و ۳۳۳۶ شغل جدید در سایر اقتصاد برزیل ایجاد کند.

اینکرا^۱ و همکاران (۲۰۱۵)، در پژوهشی اثر سرریزی اقتصادی گردشگران سایر مناطق اسپانیا را بر منطقه گالیسیا^۲ با استفاده از مدل داده ستانده منطقه‌ای سال ۲۰۰۵ مورد سنجش قرار داد. نتایج نشان دادند که فقط یک درصد از ارزش افزوده منطقه گالیسیا ناشی از مخارج گردشگری سایر مناطق اسپانیا است.

کرونبرگ^۳ و همکاران (۲۰۱۸)، ظرفیت‌های گردشگری منطقه ای را با به روز کردن ضرایب داده ستانده منطقه‌ای طی یک دوره هفت ساله ۲۰۰۸-۲۰۱۴ برای مناطق سوئد مورد مطالعه قرار داده‌اند تا از خطاهای احتمالی در برآورد اثرات گردشگری کاسته شود.

با مروری بر مطالعات به ویژه در سطح داخلی می‌توان گفت که مطالعه حاضر نسبت به مطالعات پیشین دارای نوآوری‌هایی است: اول، استفاده از مدل داده ستانده دو منطقه‌ای که در آن استان قم به عنوان منطقه اصلی لحاظ شده است. دوم، برآورد مخارج ورود گردشگران داخلی به استان قم بر اساس گزارش هزینه گردشگران داخلی سال ۱۳۹۰ (مرکز آمار ایران ۱۳۹۳).

روش شناسی تحقیق

در مطالعه پیش رو جهت بررسی اثر مخارج گردشگری بر روی تولید و اشتغال استان قم و اقتصاد ملی از مدل داده ستانده دو منطقه‌ای استفاده شده است. ابتدا ساختار جدول داده ستانده دو منطقه‌ای را در جدول (۱) که در آن، اندیس‌های Q و R به ترتیب نماد استان قم و سایر اقتصاد ملی (اقتصاد ملی که از آن استان قم حذف شده باشد) آمده است.

جدول ۱- جدول داده ستانده دو منطقه ای - استان قم و سایر اقتصاد ملی

خریدار فروشنده	تقاضای واسطه		تقاضای نهایی			ستانده کل	
	استان قم	سایر اقتصاد ملی	استان	صادرات سایر اقتصاد ملی	استان قم		
استان قم	Z^{QQ}	Z^{QR}	Y^{QQ}	Y^{QR}	-	E^Q	X^Q
سایر اقتصاد ملی	Z^{RQ}	Z^{RR}	Y^{RR}	-	Y^{RQ}	E^R	X^R
واردات از دنیای خارج	M^Q	M^R					
ارزش افزوده	V^Q	V^R					
داده کل	X^Q	X^R					

منبع: (بزازان ۱۳۹۰)

¹ Incera

² Galicia

³ Kronenberg

در جدول (۱)، نمادها به صورت زیر تعریف می‌شوند:

- Z^{QQ} : ماتریس مربع مبادلات واسطه‌ای درون منطقه‌ای (بین بخشی) استان قم
 Z^{QR} : ماتریس مبادلات بین منطقه‌ای که مبدأ آنها قم و مقصدشان سایر استان‌ها
 Z^{RQ} : ماتریس مبادلات بین منطقه‌ای که مبدأ آنها سایر استان‌ها و مقصدشان قم
 Z^{RR} : ماتریس مربع مبادلات واسطه‌ای درون منطقه‌ای (بین بخشی) سایر استان‌ها
 Y^{QQ} : بردار ستونی تقاضا کنندگان نهایی (به استثنای صادرات) استان قم
 Y^{QR} : بردار ستونی جریان کالا از استان قم به تقاضا کنندگان نهایی سایر استان‌ها
 Y^{RQ} : بردار ستونی جریان کالا از سایر استان‌ها به تقاضا کنندگان نهایی استان قم
 Y^{RR} : بردار ستونی جریان کالا از سایر استان‌ها به تقاضا کنندگان نهایی سایر استان‌ها
 E^Q : بردار ستونی جریان کالا از استان قم به خارج از مرزهای ایران
 E^R : بردار ستونی جریان کالا از سایر استان‌ها به خارج از مرزهای ایران
 M^Q : بردار سطری واردات بخشی استان قم از دنیای خارج از ایران
 M^R : بردار سطری واردات بخشی سایر استان‌های ایران از دنیای خارج از ایران
 V^Q : بردار سطری ارزش افزوده بخشی استان قم
 V^R : بردار سطری ارزش افزوده بخشی سایر استان‌ها
 X^Q : بردار ستونی ستانده بخشی استان قم
 X^R : بردار ستونی ستانده بخشی سایر استان‌ها
 فرم عمومی مدل داده ستانده به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$X \quad AX \quad Y \quad (I \quad A) \quad Y \quad BY$$

بر اساس آن، فرم عمومی مدل داده ستانده دو منطقه ای را میتوان به شکل زیر نوشت:

$$\begin{array}{c} X^Q \\ X^R \end{array} \left[\begin{array}{cc|cc} A^{QQ} & A^{QR} & X^Q & Y^Q \\ A^{RQ} & A^{RR} & X^R & Y^R \end{array} \right]$$

که در آن $X = \begin{bmatrix} X^Q \\ X^R \end{bmatrix}$ ماتریس ستانده بخشی دو منطقه، $Y = \begin{bmatrix} Y^Q \\ Y^R \end{bmatrix}$ ماتریس تقاضای نهایی بخشی دو منطقه و $A = \begin{bmatrix} A^{QQ} & A^{QR} \\ A^{RQ} & A^{RR} \end{bmatrix}$ ماتریس ضرایب نهاده و $B = \begin{bmatrix} B^{QQ} & B^{QR} \\ B^{RQ} & B^{RR} \end{bmatrix}$ ماتریس معکوس دو منطقه‌ای لئونتیف است. ماتریس B ماتریس ضرایب فزاینده تولید دو منطقه‌ای است که اثر تغییر در تقاضای نهایی بخشی به ویژه صادرات در یک منطقه را بر تولید همان منطقه و منطقه دیگر نشان می‌دهد (بزازان، ۱۳۹۰، میلر^۱ و بلر^۲ ۲۰۰۹). با در نظر گرفتن مخارج گردشگران به عنوان صادرات استان قم و به صورت افزایش تقاضای نهایی آن استان (Y^{QR})، اثر تولیدی ناشی از ورود گردشگران داخلی به استان قم، از رابطه زیر برآورد می‌گردد:

^۱ Miller

^۲ Blair

$$\begin{matrix} X^Q & B^{QQ} & B^{QR} & Y^{QR} \\ X^R & B^{RQ} & B^{RR} & 0 \end{matrix} \quad (1)$$

اثر تولیدی ورود گردشگران داخلی به استان قم در همان استان از رابطه (۱) برابر است با:

$$X^Q \cdot B^{QQ} \cdot Y^{QR} \quad (2)$$

و اثر سرریزی تولیدی ورود گردشگران داخلی به استان قم بر سایر اقتصاد ملی برابر است با:

$$X^R \cdot B^{RQ} \cdot Y^{QR} \quad (3)$$

ورود گردشگران داخلی به استان قم نه تنها تولید را افزایش می‌دهد بلکه بر روی تعداد شاغلان دو منطقه نیز اثر گذار است. فرم عمومی مدل اشتغال داده ستانده دو منطقه‌ای در رابطه (۴) آمده:

$$\begin{matrix} L^Q & \hat{L}^Q & 0 & B^{QQ} & B^{QR} & Y^Q & \hat{L}^Q B^{QQ} & \hat{L}^Q B^{QR} & Y^Q \\ L^R & 0 & \hat{L}^R & B^{RQ} & B^{RR} & Y^R & \hat{L}^R B^{RQ} & \hat{L}^R B^{RR} & Y^R \end{matrix} \quad (4)$$

در رابطه (۴)، \hat{L}^Q و \hat{L}^R به ترتیب ماتریس‌های قطری ضرایب مستقیم اشتغال بخشی استان قم و سایر اقتصاد ملی و L^Q و L^R به ترتیب بردارهای ستونی اشتغال بخشی استان قم و سایر اقتصاد ملی هستند. جهت محاسبه اشتغال ناشی از ورود گردشگران داخلی به استان قم، رابطه (۴) به فرم زیر تغییر می‌یابد:

$$\begin{matrix} L^Q & \hat{L}^Q B^{QQ} & \hat{L}^Q B^{QR} & Y^{QR} \\ L^R & \hat{L}^R B^{RQ} & \hat{L}^R B^{RR} & 0 \end{matrix} \quad (5)$$

که به کمک رابطه (۵)، اثر اشتغال ورود گردشگران داخلی در استان قم عبارتند از:

$$L^Q \cdot \hat{L}^Q B^{QQ} \cdot Y^{QR} \quad (6)$$

و در سایر اقتصاد ملی از رابطه زیر بدست می‌آید:

$$L^R \cdot \hat{L}^R B^{RQ} \cdot Y^{QR} \quad (7)$$

تجزیه و تحلیل

پایه‌های آماری در این مطالعه شامل دو بخش است: (۱) پایه‌های آماری مورد نیاز برآورد ضرایب داده ستانده دو منطقه‌ای استان قم و سایر اقتصاد ملی. (۲) پایه‌های آماری مورد نیاز برآورد اثر مخارج گردشگران داخلی در استان قم بر اقتصاد ملی و اقتصاد این استان.

پایه‌های آماری مورد نیاز برآورد ضرایب داده ستانده دو منطقه‌ای استان قم و سایر اقتصاد ملی از سه منبع زیر (الف، ب، ج) و برآورد میزان تولید و اشتغال ناشی از افزایش ورود گردشگران داخلی به استان قم از منبع (د) دریافت شده است.

الف) جدول ۷۱ بخشی داده ستانده ملی سال ۱۳۹۰ مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۳) است که واردات از آن حذف و جدول داده ستانده ملی داخلی تهیه شده است.

ب) حساب‌های منطقه‌ای (مقادیر مربوط به ستانده و ارزش افزوده) استان قم در سطح ۷۱ بخش سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ (مرکز آمار ایران ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱). در این مطالعه حساب‌های منطقه‌ای سایر اقتصاد ملی (به عنوان منطقه دوم) از کسر نمودن مقادیر بخشی استان قم از مقادیر بخشی کل کشور (ملی) به دست آمده است.

ج) آمار اشتغال بخشی در سطح ملی و در سطح استان قم که از سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران دریافت شده است. آمار اشتغال بخشی سایر اقتصاد ملی از کسر نمودن اشتغال استان قم در هر بخش از اشتغال ملی به دست آمده است. سپس با توجه به محدودیت آمار مربوط به اشتغال، جدول دو منطقه‌ای به گونه‌ای تجمیع شده است که در آن هر یک از مناطق دارای ۱۴ بخش زیر است: (۱) کشاورزی، شکار، جنگلداری و شیلات، (۲) استخراج معدن، (۳) صنعت، (۴) تامین آب، برق و گاز طبیعی، (۵) ساختمان، (۶) عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه و کالا، (۷) هتل و رستوران، (۸) حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات، (۹) واسطه‌گری‌های مالی، (۱۰) مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار، (۱۱) اداره امور عمومی، خدمات شهری، (۱۲) آموزش، (۱۳) بهداشت و مددکاری اجتماعی، (۱۴) سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی.

د) آمار تعداد گردشگر داخلی ورودی به شهر قم و میزان مخارج هر گردشگر که از نتایج آمارگیری از گردشگران ملی سال ۱۳۹۰ توسط مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۳ انجام شده است (مرکز آمار ایران ۱۳۹۳).

با استفاده از پایه‌های آماری بند الف تا د، ابتدا ضرایب داده ستانده دو منطقه ای استان قم و سایر اقتصاد ملی برآورد شده است. سپس اثر تولیدی و اشتغال ناشی از ورود گردشگران داخلی به استان قم محاسبه شده است. در این راستا نتایج پژوهش شامل دو قسمت است: الف) برآورد ضرایب داده ستانده دو منطقه‌ای و تهیه مدل، ب) برآورد اثرات تولیدی و اشتغال ناشی از ورود گردشگران داخلی به استان قم. مراحل دو گانه فوق به طور جداگانه آمده است:

الف) برآورد ضرایب داده ستانده دو منطقه‌ای و تهیه مدل

در مرحله اول، از آنجایی که جداول منطقه‌ای توسط نهادهای رسمی تهیه نمی‌شوند و تهیه آماری آن نیازمند هزینه زیاد و دسترسی به آمارهای هزینه و درآمد فعالیت‌های تولیدی و سایر بخش‌های اقتصادی غیر ممکن است، لذا به ناچار مانند نجره بقیه کشورهای جهان از روش‌های غیر آماری برای تهیه ضرایب داده ستانده مناطق استفاده می‌کنند. روش‌های متنوعی برای تهیه ضرایب داده ستانده منطقه‌ای وجود دارد. در این پژوهش از روش غیر آماری *AFLQ* استفاده شده است^۱ که در آن ضرایب داده ستانده هر دو منطقه و بین مناطق برآورد می‌شوند. با استفاده از روش *AFLQ* ضرایب داده ستانده منطقه‌ای استان قم و سایر استانها و ضرایب داده ستانده بین دو منطقه فوق برآورد و نتایج در جدول (۲) گزارش شده است. در جدول (۲) ارقام ستون‌های اول و چهارم اثر

^۱ روش غیر آماری *AFLQ* بطور مشروح در بزازان و همکاران (۱۳۸۸)، و بزازان (۱۳۹۰) آمده است.

افزایش تقاضای نهایی هر منطقه را بر روی تولید همان منطقه نشان می‌دهد و ستون‌های دوم و پنجم اثرات برون منطقه‌ای (سرریزی) هر منطقه را نشان می‌دهد. در این جدول ستون‌های سوم و ششم نیز جمع اثرات است. ارقام ستون اول جدول (۲) نشان می‌دهند که بزرگترین اثر بخشی تولیدی درون منطقه‌ای استان قم مربوط به بخش صنعت با ضریب فزاینده‌ای معادل ۱/۰۱۶ واحد و در اقتصاد ملی (ستون چهارم) نیز بخش صنعت با ۱/۸۷۱ واحد است. مقایسه ستون‌های اول و چهارم نشان می‌دهد که ضریب فزاینده تولید کلیه بخش‌های سایر اقتصاد ملی از استان قم بیشتر است که علت آن کوچک بودن استان قم (یک درصد اقتصاد ملی) و بزرگ بودن سهم واردات آن است. مقایسه ارقام ستون‌های دوم و پنجم جدول نشان می‌دهد که بالاترین اثر سرریزی برون منطقه‌ای در استان قم به بخش صنعت با ۰/۹۱۱ واحد و بخش ساختمان در سایر اقتصاد ملی با ۰/۰۳۹ واحد است. با مقایسه ارقام ستون دوم و پنجم مشاهده می‌شود که اثرات سرریزی استان قم از سایر اقتصاد ملی برای همه بخش‌ها بزرگتر است و دلیل آن نیز وابستگی بیشتر استان قم به سایر اقتصاد ملی و بالاتر بودن واردات استان قم از سایر اقتصاد ملی است که با تحلیل‌های اقتصاد منطقه‌ای نیز سازگاری دارد.

اثر کل در جدول (۲)، مجموع اثر درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای است. بالاترین اثر کل تولید در استان قم مربوط به بخش صنعت با ۱/۹۲۹ واحد است. برای سایر اقتصاد ملی نیز بالاترین اثر کل مربوط به بخش صنعت با ۱/۸۸۳ واحد است. در خصوص اثر کل تولید بخش هتل و رستوران و بخش عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه در استان قم (به عنوان دو بخش مهم مرتبط با گردشگری) به ترتیب برابر ۱/۶۵۱ و ۱/۲۹۳ واحد هستند که به ترتیب در رتبه‌های چهارم و دهم بین کل بخش‌ها قرار دارند.

جدول (۲): ضرایب فزاینده تولید بخشی دو منطقه به تفکیک درون و برون منطقه‌ای و اثر کل

بخش	اثر درون منطقه‌ای (قم)	اثرات برون منطقه‌ای	اثر کل (قم)	اثر درون منطقه‌ای (سایر)	اثر برون منطقه‌ای (سایر)	اثر کل (سایر)
	(۱)	(۲)	$۳=۲+۱$	(۴)	(۵)	$۶=۴+۵$
کشاورزی، شکار،	۱/۰۱۰	۰/۷۱۶	۱/۷۲۶	۱/۵۹۳	۰/۰۰۷	۱/۶۰۰
استخراج معدن	۱/۰۰۹	۰/۳۳۷	۱/۳۴۶	۱/۰۶۶	۰/۰۰۱	۱/۰۶۷
صنعت	۱/۰۱۸	۰/۹۱۱	۱/۹۲۹	۱/۸۷۱	۰/۰۱۲	۱/۸۸۳
تامین آب، برق و گاز	۱/۰۰۳	۰/۲۱۶	۱/۲۱۹	۱/۱۷۰	۰/۰۰۴	۱/۱۷۴
ساختمان	۱/۰۱۶	۰/۸۵۵	۱/۸۷۱	۱/۸۱۱	۰/۰۳۹	۱/۸۵۰
عمده فروشی، خرده	۱/۰۰۴	۰/۲۸۹	۱/۲۹۳	۱/۳۰۵	۰/۰۰۹	۱/۳۱۳
هتل و رستوران	۱/۰۰۸	۰/۶۴۳	۱/۶۵۱	۱/۶۰۵	۰/۰۰۷	۱/۶۱۳
حمل و نقل، انبارداری و	۱/۰۰۶	۰/۳۹۰	۱/۳۹۶	۱/۴۷۲	۰/۰۱۲	۱/۴۸۵
واسطه‌گری های مالی	۱/۰۰۶	۰/۳۴۴	۱/۳۵۰	۱/۳۳۰	۰/۰۰۶	۱/۳۳۶
مستغلات، کرایه و ...	۱/۰۰۶	۰/۲۰۳	۱/۲۰۹	۱/۲۱۱	۰/۰۰۴	۱/۲۱۵
اداره امور عمومی	۱/۰۰۴	۰/۲۹۰	۱/۲۹۴	۱/۲۸۰	۰/۰۲۵	۱/۳۰۵
آموزش	۱/۰۰۳	۰/۱۹۳	۱/۱۹۶	۱/۲۰۰	۰/۰۰۷	۱/۲۰۷
بهداشت و مددکاری	۱/۰۰۳	۰/۲۲۵	۱/۲۲۸	۱/۲۲۵	۰/۰۰۷	۱/۲۳۳
سایر خدمات	۱/۰۰۶	۰/۴۰۰	۱/۴۰۶	۱/۳۴۴	۰/۰۰۶	۱/۳۵۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

اثر بخشی اشتغال برای دو منطقه از رابطه (۴) محاسبه و نتایج در جدول شماره (۳) سازماندهی شده است. ستون اول و چهارم جدول (۳) اثر افزایش تقاضای نهایی بخشی هر منطقه، بر اشتغال همان منطقه (ضریب فزاینده اشتغال) نشان می دهد. بزرگترین اثر اشتغال درون منطقه‌ای استان قم مربوط به بخش سایر خدمات که ۱۴/۲۸۶ نفر- شغل است. در حالی که برای سایر اقتصاد ملی بخش کشاورزی، شکار و جنگلداری بالاترین اثربخشی اشتغال درون منطقه‌ای را با ۵/۹۹۵ نفر- شغل دارند. ستون دوم و پنجم جدول (۳) اثرات برون منطقه ای یا سرریزی اشتغال نشان داده شده است. در استان قم بخش کشاورزی، شکار جنگلداری و شیلات، با ۱/۹۸۴ نفر شغل، و در سایر اقتصاد ملی بخش ساختمان با ۰/۱۰۳ نفر- شغل بالاترین اثرات برون منطقه‌ای یا سرریزی اشتغال منطقه‌ای را دارند. اثرات کل اشتغال در ستون‌های سوم و ششم نشان داده شده که بیشترین اثر در استان قم ۱۵/۰۲۸ نفر- شغل مربوط به بخش سایر خدمات است و در سایر اقتصاد ملی بخش کشاورزی، شکار و جنگلداری ۶/۰۱۲ نفر- شغل است. در رابطه با بخش‌های مرتبط با گردشگری استان قم، هتل و رستوران و عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه به عنوان دو بخش مرتبط با گردشگری با ضریب فزاینده‌ای اشتغال معادل ۳/۶۳۱ و ۳/۶۱۵ نفر - شغل به ترتیب رتبه نهم و دهم را در میان سایر بخش‌ها در استان قم دارا هستند.

جدول (۳): ضرایب فزاینده اشتغال بخشی دو منطقه به تفکیک درون و برون منطقه ای و اثر کل (نفر-شغل به ازای یک میلیارد ریال)

بخش	اثر درون منطقه‌ای (قم)	اثر برون منطقه‌ای (قم)	اثر کل (قم)	اثر درون منطقه-ای	اثر برون منطقه‌ای (سایر)	اثر کل (سایر)
	(۱)	(۲)	(۳=۱+۲)	(۴)	(۵)	(۶=۴+۵)
کشاورزی، شکار،	۱/۹۴۶	۱/۹۸۴	۳/۹۳۰	۵/۹۹۵	۰/۰۱۷	۶/۰۱۲
استخراج معدن	۳/۰۵۱	۰/۶۶۲	۳/۷۱۲	۰/۲۳۴	۰/۰۰۳	۰/۲۳۷
صنعت	۱/۷۵۰	۱/۹۳۳	۳/۶۸۳	۲/۹۷۰	۰/۰۲۸	۲/۹۹۸
تامین آب، برق و گاز	۰/۶۳۹	۰/۱۹۰	۰/۸۲۹	۰/۵۵۳	۰/۰۰۵	۰/۵۵۸
ساختن	۲/۷۱۴	۱/۸۱۶	۴/۵۳۰	۵/۴۳۷	۰/۱۰۳	۵/۵۴۰
عمده فروشی، خرده	۳/۱۶۸	۰/۴۴۸	۳/۶۱۵	۳/۳۳۷	۰/۰۲۱	۳/۳۵۸
هتل و رستوران	۲/۵۴۸	۱/۰۸۳	۳/۶۳۱	۳/۴۹۴	۰/۰۱۵	۳/۵۰۹
حمل و نقل، انبارداری و	۲/۹۶۴	۰/۷۲۷	۶/۶۹۱	۳/۹۵۱	۰/۰۳۲	۳/۹۸۲
واسطه گری های مالی	۲/۲۸۰	۰/۵۳۰	۲/۸۱۰	۱/۴۸۱	۰/۰۱۴	۱/۴۹۵
مستغلات، کرایه و ...	۰/۱۱۸	۰/۵۳۲	۰/۶۴۹	۱/۲۸۸	۰/۰۱۰	۱/۳۹۸
اداره امور عمومی	۵/۰۷۹	۰/۵۷۰	۵/۶۴۹	۳/۷۳۶	۰/۰۶۸	۳/۸۰۵
آموزش	۸/۳۴۸	۰/۲۹۹	۸/۶۴۸	۵/۰۲۴	۰/۰۱۴	۵/۰۳۸
بهداشت و مددکاری	۲/۲۵۲	۰/۳۳۷	۲/۵۸۹	۲/۴۱۴	۰/۰۱۴	۲/۴۲۸
سایر خدمات	۱۴/۲۸۶	۰/۷۴۲	۱۵/۰۲۸	۴/۱۳۷	۰/۰۲۴	۴/۱۶۱

مأخذ: محاسبات تحقیق

ب) سنجش میزان اثر ورود گردشگران داخلی به استان قم

در این بخش با استفاده از ارقام مربوط به جداول (۲) و (۳) و همچنین نتایج آمارگیری از گردشگران ملی در سال ۹۰ مرکز آمار ایران، اثر هزینه‌های گردشگران داخلی تولید و اشتغال بخشی استان قم، اقتصاد ملی و سایر اقتصاد ملی برآورد شده است. از دو دسته اطلاعات نتایج آمارگیری گردشگران داخلی سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران (۱۳۹۳) استفاده شده است:

آمار مجموع گردشگران ورودی به شهر قم

آمار هزینه سفرهای داخلی خانوارها به تفکیک اقلام اصلی هزینه

به کمک دو مجموعه آمار فوق، ابتدا هزینه یک گردشگر و سپس با توجه به کل تعداد گردشگران داخلی به قم، هزینه کل گردشگران (به تفکیک نوع هزینه) محاسبه و به بخش‌های منطبق با جدول داده ستانده تخصیص داده شده است. نتایج در جدول (۴) آمده است.

جدول (۴): هزینه گردشگران در استان قم به تفکیک نوع هزینه (میلیارد ریال)

بخش‌های منطبق با نوع هزینه	هزینه	اقلام مختلف هزینه گردشگران
حمل و نقل	۱۹۰	هزینه تور و گشت
حمل و نقل	۱۳۶۲	هزینه حمل و نقل
هتل و رستوران	۴۴۹	هزینه‌های اقامت
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل	۱۱۸۹	هزینه‌های خوراکی و دخانی
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۸۰	هزینه‌های فرهنگی، تفریحی و
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۷۰۶	هزینه‌های درمانی
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل	۷۰۶	هزینه‌های خرید سوغاتی
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل	۸۳۲	هزینه‌های خرید کالا و لوازم
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۸۴	سایر هزینه‌های سفر
	۵۵۹۸	جمع کل

مأخذ: محاسبات تحقیق، براساس نتایج آمارگیری از گردشگران ملی در سال ۹۰ مرکز آمار ایران

همانطور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود اقلام هزینه گردشگران با بخش‌های اقتصادی در جدول داده ستانده هماهنگی دارند. از آنجایی که هزینه توسط افرادی خارج از استان قم صورت گرفته لذا صادرات استان قم (Y^{OR}) به حساب می‌آید که به عنوان یک عنصر از تقاضای نهایی است. لذا جهت برآورد میزان اثرات تولیدی از رابطه (۱) الی (۳) و برآورد اثرات اشتغال از روابط (۴) الی (۷) استفاده شده است. نتایج در دو جدول (۵) و (۶) سازماندهی شده است.

جدول (۵): اثربخشی تولید ناشی از ورود گردشگران داخلی به استان قم در سال ۹۰ (میلیارد ریال)

رشته فعالیت‌ها	درون منطقه‌ای استان قم (۱)	برون منطقه‌ای سایر اقتصاد ملی (۲)	اثر کل تولید ملی (۱+۲)
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۱	۹۵	۹۶
استخراج معدن	۰	۲۸	۲۸
صنعت	۹	۶۴۱	۶۵۰
تامین آب، برق و گاز طبیعی	۶	۴۰۲	۴۰۷
ساختمان	۱	۴۴	۴۴
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر	۲۷۳۰	۲۴۲	۲۹۷۲
هتل و رستوران	۴۵۰	۱۲	۴۶۱
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۱۵۵۵	۱۸۸	۱۷۴۳
واسطه‌گری های مالی	۱	۷۶	۷۷
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار	۲	۱۲۱	۱۲۲
اداره امور عمومی، خدمات شهری	۰	۵	۵
آموزش	۰	۴	۴
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۷۰۶	۶	۷۱۲
سایر خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی	۱۶۴	۴۵	۲۰۹
جمع کل	۵۶۲۵	۱۹۰۸	۷۵۳۲

مأخذ: محاسبات تحقیق

بر اساس نتایج به دست آمده از اثرات تولیدی در جدول (۵)، در استان قم، بخش عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه با ۲۷۳۰ میلیارد ریال بیشترین اثر تولیدی ناشی از ورود گردشگران داخلی را داشته است. بخش‌های حمل و نقل و سپس هتل و رستوران در رتبه‌های بعدی اثر پذیری در استان قم قرار دارند. علاوه بر این، اثر کل تولیدی در استان قم ۵۶۲۵ میلیارد ریال، معادل ۵/۱۶ درصد ستانده استان در سال ۹۰ است. این رقم برای اقتصاد نه چندان بزرگ قم نسبتاً قابل ملاحظه است. هم چنین در سطح ملی نیز بخش عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه با ۲۹۷۲ میلیارد ریال افزایش در تولید رتبه اول را دارا بوده است. اثرات تولیدی به نوبه خود موجب افزایش اشتغال می‌گردد. میزان افزایش اشتغال محاسبه شده در جدول (۶) آمده است:

جدول (۶): میزان اثربخشی اشتغال ناشی از ورود گردشگران داخلی به استان قم در سال ۹۰ (نفر)

رشته فعالیت‌ها	درون منطقه‌ای استان قم	برون منطقه‌ای سایر اقتصاد ملی	اثر کل
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۱	۴۲۰	۴۲۱
استخراج معدن	۱	۳	۵
صنعت	۱۶	۷۷۲	۷۸۸
تامین آب، برق و گاز طبیعی	۴	۱۶۲	۱۶۵
ساختمان	۲	۱۶۹	۱۷۱
عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل	۸۶۲۳	۶۸۹	۹۳۱۲
هتل و رستوران	۱۱۳۸	۲۹	۱۱۶۷
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۹۲۵۴	۵۷۴	۹۸۲۸
واسطه گری های مالی	۳	۷۶	۷۸
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار	۰	۹۴	۹۵
اداره امور عمومی، خدمات شهری	۰	۱۵	۱۶
آموزش	۱	۲۱	۲۱
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱۵۸۵	۱۳	۱۵۹۸
سایر خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی	۲۳۴۱	۱۵۸	۲۴۹۹
جمع کل	۲۲۹۶۹	۳۱۹۴	۲۶۱۶۳

مأخذ: محاسبات تحقیق

ارقام جدول (۶) نشان می‌دهند که بخش حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات با ۹۲۵۴ نفر، بیشترین اشتغال‌زایی را در اثر ورود گردشگران داخلی در استان قم داشته است. در مجموع اشتغال

معادل ۲۲۹۶۹ نفر (۸/۰۸ درصد کل اشتغال استان) در استان قم و ۳۱۹۴ نفر در سایر اقتصاد ملی ناشی از ورود گردشگر داخلی افزایش داشته است.

نتیجه‌گیری پیشنهادات

گردشگری آثار اقتصادی بسیاری را در پی دارد که از جمله مهم‌ترین آن، تأثیر آن بر اشتغال و تولید می‌باشد. توجه به این مسأله در برنامه‌ریزی برای مناطقی که دارای پتانسیل بالای گردشگری هستند، از اهمیت بسیاری برخوردار است. در این پژوهش اثر ورود گردشگران داخلی به شهر قم (استان قم) با استفاده از الگوی داده ستانده دو منطقه‌ای مورد مطالعه قرار گرفت. برای این منظور ابتدا با استفاده از روش سهم مکانی AFLQ اقدام به تهیه ضرایب داده ستانده دو منطقه‌ای برای استان قم و سایر اقتصاد ملی نموده و پس از محاسبه ضرایب فزاینده تولید و اشتغال، اثر ورود و مخارج گردشگران داخلی به قم بر اقتصاد ملی و اقتصاد استان مورد بررسی قرار گرفت. محاسبه اثرات برون منطقه‌ای یا سرریزی برای هر دو منطقه نیز، از جمله نتایج حاصل از این پژوهش است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهند ورود گردشگران داخلی ورودی به استان قم در سال ۱۳۹۰، تولید این استان را به اندازه ۵۶۲۵ میلیارد ریال (معادل ۵/۱۶ درصد ستانده استان)، افزایش داده است. همچنین، ۲۲۹۶۹ نفر شغل (معادل ۸/۸۰ درصد کل اشتغال استان) در همان سال، ناشی از ورود گردشگران داخلی به این استان است. علاوه بر این ورود گردشگران داخلی به استان قم نه تنها تولید و اشتغال استان قم را افزایش داده‌اند بلکه در سایر اقتصاد ملی نیز موجب افزایش تولید ۱۹۰۸ میلیارد ریال و ۳۱۹۴ نفر اشتغال گردیده است. در نتیجه اثر ورود گردشگران به استان قم در سطح ملی که از مجموع اثر در استان قم و سایر اقتصاد ملی بدست می‌آید، ۷۵۳۲ میلیارد ریال تولید و ۲۶۱۶۳ نفر اشتغال برآورد شده است. قابل ذکر است که در این مطالعه نه تنها اثرات برون منطقه‌ای (سرریزی) ناشی از ورود گردشگران داخلی به قم برآورد و گزارش شد، بلکه اثرات بازخوردی که یکی از توانمندی‌های مدل داده ستانده دو منطقه‌ای است نیز محاسبه شد، از آنجایی که مقادیر ناچیز بود جهت کاهش حجم مقاله حذف گردید.

مطالعه حاضر اولین مطالعه در سطح منطقه‌ای است که اثر ورود گردشگران داخلی به یک منطقه (استان قم) به عنوان یک منطقه را نه تنها بر روی تولید و اشتغال همان منطقه بلکه بر روی سایر اقتصاد ملی (سایر استان‌ها) برآورد می‌کند. روش شناسی این مطالعه (الگوی داده ستانده دو منطقه‌ای) می‌تواند در سایر مناطق بویژه استان‌هایی که پذیرای گردشگران زیادی هستند، نیز استفاده شود تا برنامه ریزان منطقه‌ای از اثرات گسترش و توسعه فعالیت‌های گردشگری بیشتر مطلع گردند.

منابع

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی؛ کاظمی زاده، شمس الله و اسکندری ثانی، محمد (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری، با تأکید بر گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهر قم)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۶، صص: ۱۱۵-۱۴۱.
۲. احمدی شاپورآبادی، محمدعلی و سبزابادی، احمد (۱۳۹۰). تحلیلی بر ظرفیت‌های توسعه گردشگری- مذهبی کلان شهر قم، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۲، صص: ۸۳-۱۱۲.
۳. اداره کل امور اقتصادی استان قم (۱۳۹۲). **تحلیلی از وضعیت اقتصادی استان قم سال ۱۳۹۲**، وزارت امور اقتصاد و دارایی.
۴. استاد حسین، رضا (۱۳۷۹). صنعت گردشگری و جنبه‌های اقتصادی آن. **تازه‌های اقتصادی**، شماره ۹۰، صص: ۱۳-۱۶.
۵. بزازان، فاطمه (۱۳۹۰). ضرایب فزاینده تولید، اشتغال و درآمد در مدل داده ستانده دو منطقه‌ای. **فصلنامه اقتصاد مقداری** (بررسی های اقتصادی سابق)، دوره ۸، شماره ۲، صص: ۱۵۱-۱۷۸.
۶. بزازان، فاطمه و جعفری، فاطمه (۱۳۹۳). اثر توسعه گردشگری داخلی بر اقتصاد شهر نیشابور، **سیاست گذاری پیشرفت اقتصادی**. دوره ۲، شماره ۴، صص: ۹-۳۰.
۷. بزازان، فاطمه؛ بانویی، علی اصغر و کرمی، مهدی (۱۳۸۸). تحلیل اثرات بازخوردی و سرریزی در قالب الگوی داده ستانده دو منطقه‌ای (مطالعه موردی استان تهران و سایر اقتصاد ملی)، **فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران**. دوره ۱۳، شماره ۳۹، صص: ۲۹-۵۲.
۸. پایگاه اطلاع رسانی ثبت احوال استان قم (www.sabteahval-qom.ir)
۹. پدربان، ۱۳۷۴ دربان، مرتضی (۱۳۷۴)، اثرات اقتصادی و فرهنگی توریسم، **سمینار اصفهان و جاذبه‌های ایرانگردی و جهانگردی**، اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی اصفهان.
۱۰. تاج علی، معصومه (۱۳۸۵). **بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در جمهوری اسلامی ایران**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء (س). دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد.
۱۱. صباغ کرمانی، مجید و امیربان، سعید (۱۳۷۹). بررسی اثرات اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران با استفاده از تحلیل داده ستانده، **پژوهشنامه بازرگانی**، شماره ۱۶، صص: ۵۷-۸۳.
۱۲. صمدی، علی حسین (۱۳۸۳). ارزیابی میزان اشتغال زایی جذب توریست بر اساس الگوی ایستای. داده- ستاده منطقه‌ای (مطالعه موردی استان فارس)، **پژوهش‌های اقتصادی**، دوره ۴، شماره ۱۱-۱۲، صص: ۷۹-۱۰۶.
۱۳. مرکز آمار ایران، **سالنامه آماری استان قم**، (۱۳۹۰-۱۳۹۳)

۱۴. مرکز آمار ایران، معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی، نتایج آمارگیری از گردشگران ملی سال ۹۰ (www.amar.org.ir)

۱۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۳). حساب های ملی، حسابهای منطقه‌ای سال ۱۳۷۹-۱۳۹۱

۱۶. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۳). به هنگام سازی جدول داده - ستانده، ماتریس حسابداری اجتماعی و طراحی الگوی CGE، و کاربردهای آنها در سیاستگذاری اقتصاد- اجتماعی، معاونت پژوهش های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی.

۱۷. محمدیان، الهام؛ خندانی، جمال؛ محمدیان، علی؛ محمدیان، نسترن و محمدیان، نیلوفر. (۱۳۹۴). بررسی رابطه گردشگری و رشد اقتصادی در استان خوزستان، کنفرانس ملی هزاره سوم و علوم انسانی، مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران، شیراز، ۲۵ خرداد ۱۳۹۴.

۱۸. معاونت آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان قم (qom-mporg.ir)

۱۹. ممی‌پور، سیاب و عبدی، فهمیه (۱۳۹۶). بررسی اثرات سرریز فضایی گردشگری بر رشد اقتصادی استان‌های ایران: در چارچوب تحلیل همگرایی فضایی بتا، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۶، شماره ۲۲، صص: ۵۴-۷۶.

۲۰. وب سایت اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان قم (qomchto.ir)

۲۱. وب سایت اطلاع رسانی سازمان جهاد کشاورزی استان قم (www.qum.agri-jahad.ir)

22. **Albqami, R. (2004). Economic impact of tourism sector on Saudi Arabian economy, Intermediate Input-Output Conference, 2004 - Brussels, Belgium.**

23. Incera, A. C., Fernández M. Fernández & López X. P. (2015). Spillover effects of tourism consumption between Galicia and the rest of Spain, **International Journal of Tourism Research**, 17(2): 185-208.

24. rrr rrr ,, .. , Jimnzz J... , & oooondi L. (2018). Tourssm' xppndtture in Tusaany and its impact on the regional economic system, **Journal of Cleaner Production**, 171(2018): 1437-1446.

25. Horvath, E. & Frechtling, D.C. (1999). Estimating the multiplier effects of tourism expenditures on a local economy through a regional input-output model, **Journal of Travel Research**, 37(4): 324-332.

26. Kronenberg, K., Fuchs, M., & Lexhagen, M. (2018). A multi-period perspective on tourism's economeccoonrrbbuiion - a regional input-output analysis for Sweden, **Tourism Review**, Forthcoming.

27. Santana Ribeiro, L. C. & Possas Da Motta, G. (2012). Enter sectoral impacts of tourism in the state of Sergipe: An Enter-regional Approach, **20th International Input-Output Conference** and the 2nd Edition of the International School of Input-Output Analysis, Bratislava, Slovakia, June 24-29, 2012.

28. Miller, R.E. & Blair, P.D. (2009). **Input-Output Analysis: Foundations and Extensions**, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.

29. Nurul Huda, M., Mazumder E.M. & Ahmed, A.Q., Al-Amin (2009). Does Tourism Contribute Significantly to the Malaysian Economy? Multiplier Analysis Using I-O Technique, **International Journal of Business and Management**, 4(7): 146-159.